

NATURA 2000-GEBIED: 30. DWINGELDERVELD (NATUURMONUMENTEN)

VERSLAG VELDBEZOEK DD: 17 JULI 2018

Aanwezig namens voortouwnemer: [REDACTED] (Prolander, verslag)

Aanwezig namens terreinbeheerder: [REDACTED] (NM)

Overige aanwezigen:

Datum bezoek: 17 juli 2018

Doel

- Doel van het veldbezoek van het N2000-gebied het Dwingelderveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermesting. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is, naast de habitattypen, aangewezen voor de volgende VHR soorten: boomleeuwerik, paapje, geoorde fuut, dodaars, zwarte specht, tapuit, roodborsttapuit (broedvogels) en kamsalamander.
- De bezochte locaties zijn in de bijlage aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van de aanwezige vegetatie/habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. De focus lag op de habitattypen H2330 Binnenlandse kraaiheide begroeiing, H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden en Heischrale graslanden (H6230). Daarbij is aandacht besteed aan plaggen, chopperen, begrazen, branden en het verwijderen van opslag.

Vorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecooloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Op het Dwingelderveld vormt begrazing met koeien en schapen de belangrijkste vorm van beheer. Daarnaast wordt regelmatig opslag verwijderd. Genoemde maatregelen worden onder meer aangevuld door (kleinschalig) plaggen en bekalken en maaien. Als de weersomstandigheden het mogelijk maken wordt er 's winters op kleine schaal gebrand.
- Op basis van Aerius (M16L) hebben de meest habitattypen op dit moment te maken met een matige tot sterke overbelasting met stikstof. In de kern van het gebied komt de depositie niet meer boven de kritische waarde voor het aanwezige habitatype (natte heide H4010A). Beheerder merkt op dat de metingen van het MAN-meetnet (Meetnet ammoniak in Natuurgebieden) vanaf 2011 een stijgende trend laten zien in de gebiedsgemiddelde metingen tussen 2005 en 2017 (Bron: <https://man.rivm.nl>), ook in het centrale deel van het gebied.
- In het kader van de PAS worden een aantal onderzoeken uitgevoerd. Het betreft voor het Dwingelderveld paapje, zwarte specht, tapuit, kamsalamander, onderzoek naar vennen, onderzoek heischraal grasland. De beheerder geeft aan behoefte te hebben aan discussie over de aanbevelingen uit die onderzoeken (voor zover ze al uitgevoerd zijn) en de vertaling van de resultaten naar maatregelen in het veld in het licht van de volgende PAS-periode.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2018 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Natuurmonumenten afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan.

Ondanks het feit dat zich afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen hebben voorgedaan kan tegelijkertijd geconcludeerd worden dat de habitattypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan. Uit een vergelijking van de vegetatiekartering van 2017 (deze is nog niet omgezet naar een habitatkaart!) met oudere gegevens (2006) blijkt dat ondanks de vrij grote beheerinspanning de vergrassing (en opslag) toeneemt. Uit de vegetatiekartering blijkt ook dat plaatselijke sprake is van eutrofiering na het vernattingsproject (2014). Het gaat dan om een verschuiving van vegetaties met snavelzegge en waterveenmos naar pitrus en/of moerasstruisgras met waterveenmos. (Een voorbeeld van een dergelijke ontwikkeling stond op het programma maar kon door de aanwezigheid van kraanvogels niet bezocht worden). Daarnaast is sprake van een uitbreiding van kraaiheide (met ruim 30 ha). Dit vormt een bevestiging van de vermoedens van de beheerder (zie het veldbezoek 2017). Kraaiheide vormt de dominerende soort binnen het habitatype Binnenlandse kraaiheide begroeiing (H2330). Het Dwingelderveld heeft voor dit habitatype een behoudsdoelstelling. De uitbreiding van de kraaiheide hangt mogelijk samen met de stikstofdepositie en wordt door de beheerder (deels) negatief beoordeeld omdat typische soorten die de kwaliteit van het habitatype bepalen ontbreken. De ontwikkeling gaat bovendien ten koste van Vochtige heiden (H4010A) en Droge heiden (H4030). De beheerder pleit voor nader onderzoek naar de uitbreiding van kraaiheide, bijvoorbeeld in OBN-verband.

Opvallend is dat in 2018 op veel plekken dode struikheide aanwezig is. Beheerder geeft aan dat in dit soort situaties uiteindelijk vaak grassen gaan domineren. Beheerder merkt in het algemeen op dat soorten van iets gebufferde omstandigheden lijken af te nemen in de oudere delen van de heide. NM wijst in dit verband ook op gunstige ontwikkelingen bij de "natuurontwikkeling Noorderveld" in het hart van het Dwingelderveld. Deze positieve ontwikkeling kan volgens beheerder vooral verklaard worden uit het feit dat de bodem hier (nog) relatief goed gebufferd is.

Figuur 1 Kraaiheide breidt zich op het Dwingelderveld vrij sterk uit.

De in het Dwingelderveld aanwezige Heischrale graslanden (H6230) worden veelal gekenmerkt door "basissoorten" als tormentil, liggend walstro, tandjesgras, borstelgras, pilzegge en muizenootje. Waar nog kritische soorten aanwezig zijn lijken deze te verdwijnen, de beheerder wijst hierbij specifiek op voor schrale graslanden kenmerkende korstmossen. De Heischrale graslanden zijn ook erg belangrijk voor de fauna, bijvoorbeeld voor een aantal soorten insecten zoals aardbeivlinder, kommavilinder en de tormentilzandbij. Laatstgenoemde soort komt alleen nog in Drenthe voor en is ernstig bedreigd (EIS 2016). De soort verzamelt uitsluitend stuifmeel op tormentil. De Heischrale graslanden op het Dwingelderveld worden tegenwoordig meestal gemaaid, en niet meer begrast. Daarnaast worden andere beheermaatregelen overwogen zoals plaggen, bekalken en het inbrengen van maaisel van elders. In het Dwingelderveld zijn op een locatie waar geplagd en bekalkt is recent weer welriekende nachtorchissen aangetroffen. Volgens het beheerplan was de soort uit het gebied verdwenen. NM geeft aan ten aanzien

van Heischrale graslanden vooral behoefte te hebben aan lokaal onderzoek (o.a. hydrologie en het bufferend vermogen van de bodem), dit om de juiste keuzen te kunnen maken bij beheer en inrichting en herstelmaatregelen.

De klokjesgentiaan is een van de plantensoorten die in het Dwingelderveld af lijken te nemen. Ook dit is een soort van iets gebufferde omstandigheden. In hoeverre de afname consequenties heeft voor het gentiaanblauwtje is onduidelijk. Dit najaar worden in het hele Dwingelderveld de gentiaanblauwtjes geteld. De soort komt in het Dwingelderveld (nog steeds) op meerdere locaties voor. Het tellen van het gentiaanblauwtje (en haar eitjes) vormt een aanvulling op een algemene inventarisatie van dagvlinders en libellen die in 2018 uitgevoerd wordt. Tijdens het veldbezoek 2018 is een van de locaties waar de soort nog voorkomt bezocht. Het beheer bestaat hier uit begrazing met runderen in combinatie met maaien. Lokaal is kleinschalig geplagd en bekalkt. Het beheer vraagt hier om maatwerk. Soms is het nodig om het vee uit te rasteren om het afvreten van de klokjesgentianen (eventueel met eitjes) te voorkomen. Voor maatwerk is wel kennis nodig. Een voorbeeld van praktisch toepasbare kennis vormt de in 2017 uitgevoerde reptieleninventarisatie, dit onderzoek leidde tot aanpassing van reeds geplande maatregelen. Met name de randgebieden bleken erg belangrijk voor deze groep organismen.

Figuur 2. De heide met pijpenstrootje wordt gedurende de wintermaanden ook gebrand.

Naast het gentiaanblauwtje is de tapuit een voorbeeld van een soort die in alle voor de soort aangewezen N2000 gebieden sterk onder druk staat. De tapuit is, op een enkel paar na, van het Dwingelderveld verdwenen. Het Paapje doet het echter nog wel goed in het gebied. Dit geldt ook voor de kraanvogel, in 2018 waren maximaal 5 paar kraanvogels aanwezig, De eerste legsels mislukten, mede doordat het gebied te droog was. Van twee vervollegsels is niet bekend of er ook jongen zijn.

NM is inmiddels gestart met uitvoering PAS-maatregelen (op basis van de SKNL-beschikking 2017). Men is positief over de resultaten en verwacht de geplande werkzaamheden (zonder tegenslagen) voor het eind van de eerste PAS-periode te kunnen uitvoeren. De uitvoering 2017 is door het weer wel iets vertraagd. Dit betekent dat er dit najaar nog veel moet gebeuren. Tijdens het veldbezoek zijn locaties bezocht waar recent (PAS-)beheermaatregelen uitgevoerd zijn of op korte termijn op de planning staan. Het gaat om maaien, chopperen, begrazen en opslag verwijderen. De PAS-maatregelen vormen een aanvulling op het regulier beheer. In het kader van het regulier beheer wordt ook geplagd en gebrand (zie foto). Het betreft bij de laatste maatregelen vooral vegetaties waarin pijpenstrootje en/of kraaiheide sterk domineren. Bij het uitvoeren van de PAS-maatregelen is het van belang dat er voor de in het beheerplan afgesproken hectares grotere "zoekgebieden" op kaart aangegeven worden. Grote "zoekgebieden" geven de beheerder de ruimte om het beheer af te stemmen op de situatie in het veld (volgens Natuurmonumenten is die ruimte nu vaak beperkt).

Bij de Anserijsbaan is dit najaar veel opslag verwijderd. Het afgezette hout loopt echter weer sterk uit. De opslag wordt bestreden middels drubbegrazing met schapen (binnen een raster). Volgens beheerder zijn geiten in dit soort situaties effectiever maar op dit moment is het erg moeilijk om aan geiten te komen. Ervaring elders in het gebied leren dat door de drubbegrazing enkele keren te herhalen de opslag uiteindelijk onderdrukt wordt. Bij de Anserijsbaan hoopt men dat het verwijderen van opslag bijdraagt aan de vernatting. Ook het recent dempen van een sloot kan daaraan bijdragen. Lokaal onderzoek ontbreekt echter, de vraag is onder andere of het mogelijk is de waterstand zodanig te verhogen en stabiliseren dat ook hoogveenontwikkeling mogelijk is.

Figuur 3a & 3b Bij de Anserijsbaan is dit najaar veel opslag verwijderd. Het afgezette hout loopt echter weer sterk uit. De opslag wordt bestreden middels drukkbe grazing (binnen een raster).

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek 2018 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Natuurmonumenten afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan (over een langere termijn bezien is sprake van een uitbreiding van kraaiheide).
- Uit een vergelijking van de vegetatiekartering van 2017 met oudere gegevens blijkt dat ondanks de vrij grote beheerinspanning de vergrassing (en opslag) toeneemt. Plaatselijke is sprake van eutrofiering na vernatting. Het gaat dan om een verschuiving van vegetaties met veel snavelzegge en waterveenmos naar pitrus en/of moerasstruisgras met waterveenmos. Daarnaast is sprake van een uitbreiding van kraaiheide (ruim 30 ha). De uitbreiding van de kraaiheide wordt door de beheerder deels negatief beoordeeld omdat er veelal een soortenarme vegetatie ontstaat en de ontwikkeling ten koste gaat van gevarieerde dophei/struikheide vegetaties. Merk op dat de vegetatiekaart nog omgezet wordt naar een habitattypenkaart.
- De in het Dwingelderveld aanwezige Heischrale graslanden (H6230) worden veelal gekenmerkt door "basissoorten". Waar nog kritische soorten aanwezig zijn lijken deze af te nemen, de beheerder wijst hierbij specifiek op voor schrale graslanden kenmerkende korstmossen. De kwaliteit van het habitatype lijkt dus achteruit te gaan in de oudere heidegebieden. Daar staat tegenover dat nieuw areaal ontstaat in het natuurontwikkelingsgebied Noordenveld. De heischrale graslanden zijn ook erg belangrijk voor de fauna, bijvoorbeeld voor een aantal soorten insecten.
- NM is gestart met uitvoering PAS-maatregelen (op basis van de SKNL-beschikking 2017). Grote "zoekgebieden" geven de beheerder de ruimte om het beheer af te stemmen op de situatie in het veld. In dit kader is er vooral behoefte aan onderzoek naar lokale omstandigheden (o.a. hydrologie en het bufferend vermogen van de bodem). Dergelijk onderzoek is nodig om in het veld de juiste keuzen te kunnen maken bij beheer en inrichting.

Dit verslag is vastgesteld door:

Namens:

Provincie Drenthe
4-10-18

Namens: *Natuurmonumenten*

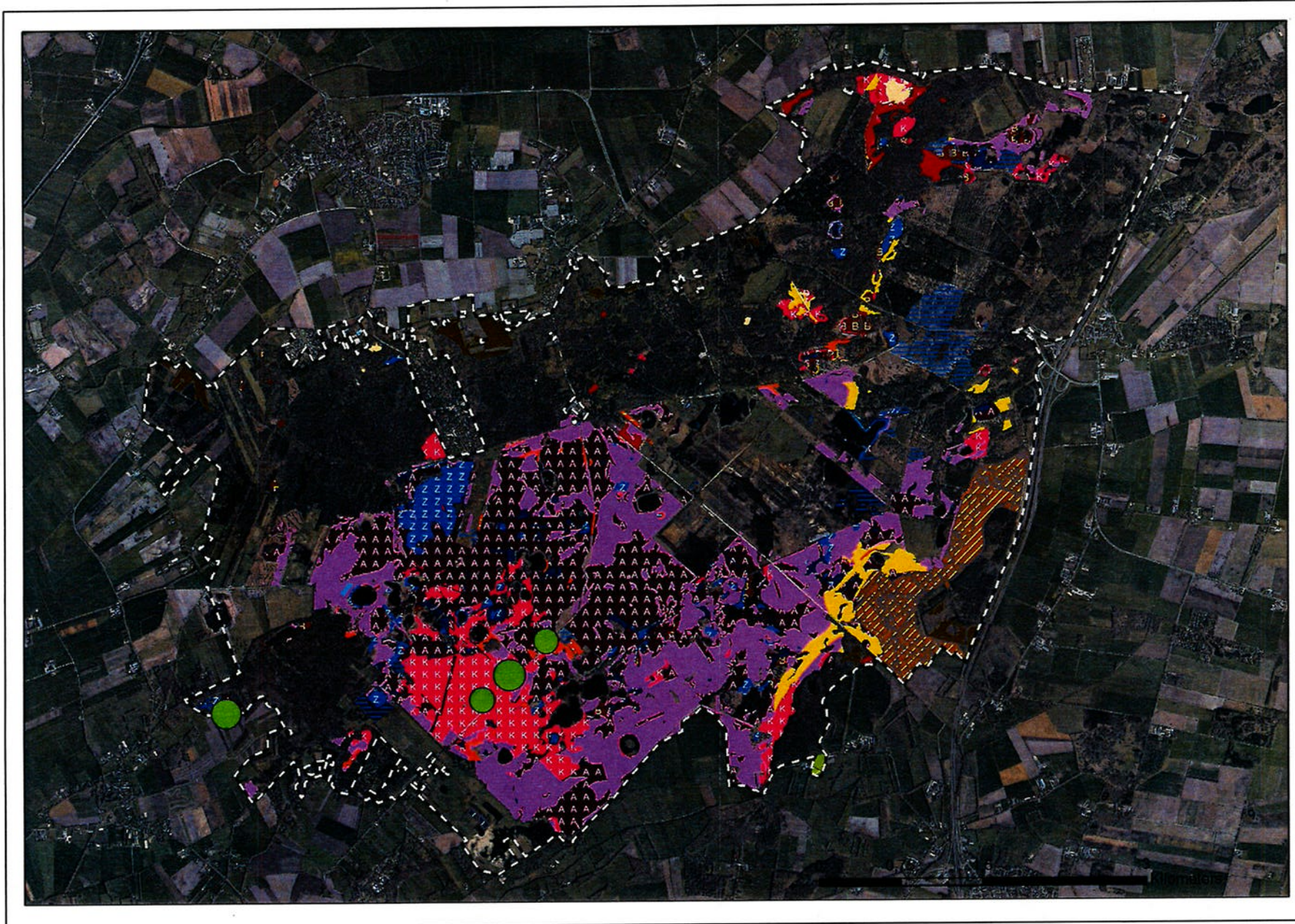
datum: 3-10-2018

04-10-2018

(datum)

.....
(datum)

Bijlage: figuur 1, habitattypenkaart Dwingelderveld met de bezochte locaties (groene stip)

NATURA 2000-GEBIED: 27. DWINGELDERVELD (STAATSBOSBEHEER)
VERSLAG VELDBEZOEK DD. 22-06-2018

Aanwezig namens Voortouwnemer: [REDACTED] (Prolander), [REDACTED] (Prolander, verslag)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [REDACTED] (SBB), [REDACTED] (SBB)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 22-06-2018

Doel

- Doel van het veldbezoek aan het N2000 gebied Dwingelderveld was om eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring systematiek. Voor het Dwingelderveld zijn de volgende stikstofgevoelige VHR soorten aangewezen: kamsalamander, dodaars, geoorde fuut, zwarte specht, boomleeuwerik, paapje, roodborsttapuit en tapuit.
- Het terrein is met een terreinauto bezocht, de bezochte locaties zijn met een rode stip aangegeven in figuur 1 in de bijlage. Voor het veldbezoek 2018 waren er voor de beheerder geen specifieke aandachtspunten. Ten opzichte van 2017 (zie verslag) zijn er volgens beheerder geen belangrijke nieuwe ontwikkelingen. Het terreinbezoek heeft zich gericht op het noordoostelijk deel van het Dwingelderveld. Het terreindeel "Spier-Moraine" is niet eerder in het kader van de "PAS-veldbezoeken" bezocht. Daarnaast is aandacht besteed aan de uit te voeren PAS-beheermaatregelen waarmee in het najaar van 2018 wordt gestart (zie ook verslag 2016).

Voorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecooloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Binnen het terrein van Staatsbosbeheer (SBB) bestaat het regulier beheer uit begrazen met schapen en runderen, aangevuld met plaggen en maaien. Daarnaast wordt periodiek opslag verwijderd. SBB heeft afgelopen jaar nog geen via de PAS gefinancierde beheermaatregelen uitgevoerd, daarmee wordt komend najaar gestart.
- Op basis van Aerius (M16L) hebben de meest habitattypen op dit moment te maken met een matige tot sterke overbelasting met stikstof. In de kern van het gebied komt de depositie niet meer boven de kritische waarde voor het aanwezige habitatype (natte heide).

Bevindingen

Volgens SBB zijn er het afgelopen jaar binnen het deel van het Dwingelderveld dat zij in beheer heeft geen opvallende veranderingen in de vegetatie opgetreden. In 2017 is een nieuwe vegetatiekartering uitgevoerd (deze is nog niet omgezet naar een habitatkaart!). De nieuwe vegetatiekartering leverde voor het terrein van SBB geen grote verrassingen op. Er blijkt in ieder geval geen uitbreiding van kraaiheide en een toename van de vergassing uit zoals elders op het Dwingelderveld (bij NM) geconstateerd is (zie veldverslagen 2016 en 2017). Ook ten aanzien van de fauna zijn geen opvallende ontwikkelingen te melden. Tijdens eerdere veldbezoeken is gesproken over het waterbeheer (o.a. hoogveenslenk, waterretentie), ook in deze zijn er geen nieuwe ontwikkelingen.

Dit najaar start SBB met de uitvoering van de via het PAS gefinancierde beheermaatregelen (op basis van PAS-SKNL-aanvraag 2017). Het betreft onder meer het verwijderen van opslag op de heide en rond hoogveenvennen. De maatregelen dienen vaak meerdere doelen zoals bij een aantal vennen ten noorden van de N855 (o.a. Zandveen).

Opslag verwijderen draagt hierbij aan het bestrijden van (directe) effecten van de stikstofdepositie, bestrijding exoten (trosbosbes), hydrologisch herstel en het herstel van de open verbindingen tussen de vennen. De maatregel kan mede bijdragen aan het behoud van organismen die gebonden zijn aan hoogveenvegetaties zoals het veenbesblauwtje. Ook in 2018 werden er in de Noordoosthoek van het Dwingelderveld weer redelijke aantallen (tientallen exemplaren) van deze vlindersoort waargenomen. Het betreft de laatste grotere populatie in Nederland.

Figuur 1. Verwijderen van opslag op de heide en rond hoogveenvennen dient vaak meerdere doelen. Zoals ten noorden van de N855 (o.a. zandveen) waar de bestrijding van de directe effecten van de stikstofdepositie ook bijdraagt aan het herstel van de open verbinding tussen de vennen.

Rond Witteveen heeft demping van sloten en greppels geleid tot een aanzienlijke verbetering van de hydrologische situatie (hogere grondwaterstanden). Verhoging van de waterstand heeft hier wel als consequentie dat de veengroei door windwerking (plaatselijk) stagneert. Het laatste vooral door het groter oppervlak open water, veenmos- sen ontwikkelen zich echter nog wel tussen de massaal aanwezige pitrus. In het noordoostelijk deel van het Witteveen bevindt zich nog een diepe waterlossing die landbouwwater vanaf Spier afvoert. De waterlossing is ongunstig voor aanwezige natte natuur waaronder de direct aangrenzende vochtige heide (H4010). De vochtige heidevegetaties (H4010) gaan echter (nog) niet opvallend achteruit (maar de hydrologische context kan wel sterk verbeterd worden). Dat de bestaande situatie ongewenst is wordt ook in het beheerplan onderkend. Er moet echter nog hydrologisch onderzoek plaatsvinden om te bepalen welke maatregelen in het noordoostelijk deel van het Dwingelderveld genomen kunnen worden zonder de belangen van derden te schaden (zie beheerplan/gebiedsanalyse). De beheerder geeft in deze aan dat het omleiden van de waterlossing langs de weg (Lheebroek) een voor de hand liggende maatregel is die het effect op de aanwezige natuur (ontwatering, vermesting) direct sterk kan verminderen. In ieder geval moet benadrukt worden dat verwijdering van deze waterlossing met landbouwwater uit dit deelgebied sterk bijdraagt aan de natuurwaarde en de kwaliteitsverbetering en mogelijk uitbreiding van oppervlakte voor de vochtige heide (doel N2000 uitbreiding oppervlakte en verbetering kwaliteit).

Figuur 2. In het noordoostelijk deel van het Witteveen bevindt zich nog een diepe waterlossing die landbouwwater vanaf Spier afvoert.

Tijdens het veldbezoek wijst de beheerder ook op het land van Wanninge, in het zuidoosten van het Dwingelderveld (ter hoogte van Pesse). De omvorming van de nu voor de landbouw gebruikte grond (in 2018 o.a. maïsteelt) naar

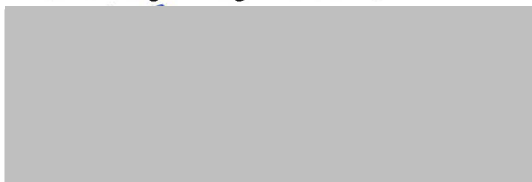
natuur kan bijdragen aan de bestrijding van de verdroging in het Dwingelderveld. De provincie heeft hier recent twee percelen verworven, deze worden eind 2018 opgeleverd.

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het deel van het Dwingelderveld dat in beheer is bij SBB, afgelopen jaar geen opvallende veranderingen in de vegetatie voorgedaan. De ontwikkeling wijkt niet belangrijk af van de ontwikkeling die in het beheersplan/de PAS-gebiedsanalyse voorzien is.
- Ook ten aanzien van de fauna zijn geen opvallende ontwikkelingen.

Veldbezoek 2019: uitvoering van de maatregelen.

Dit verslag is vastgesteld door:

Namens:

Provincie Drenthe

5-11-2018

(datum)

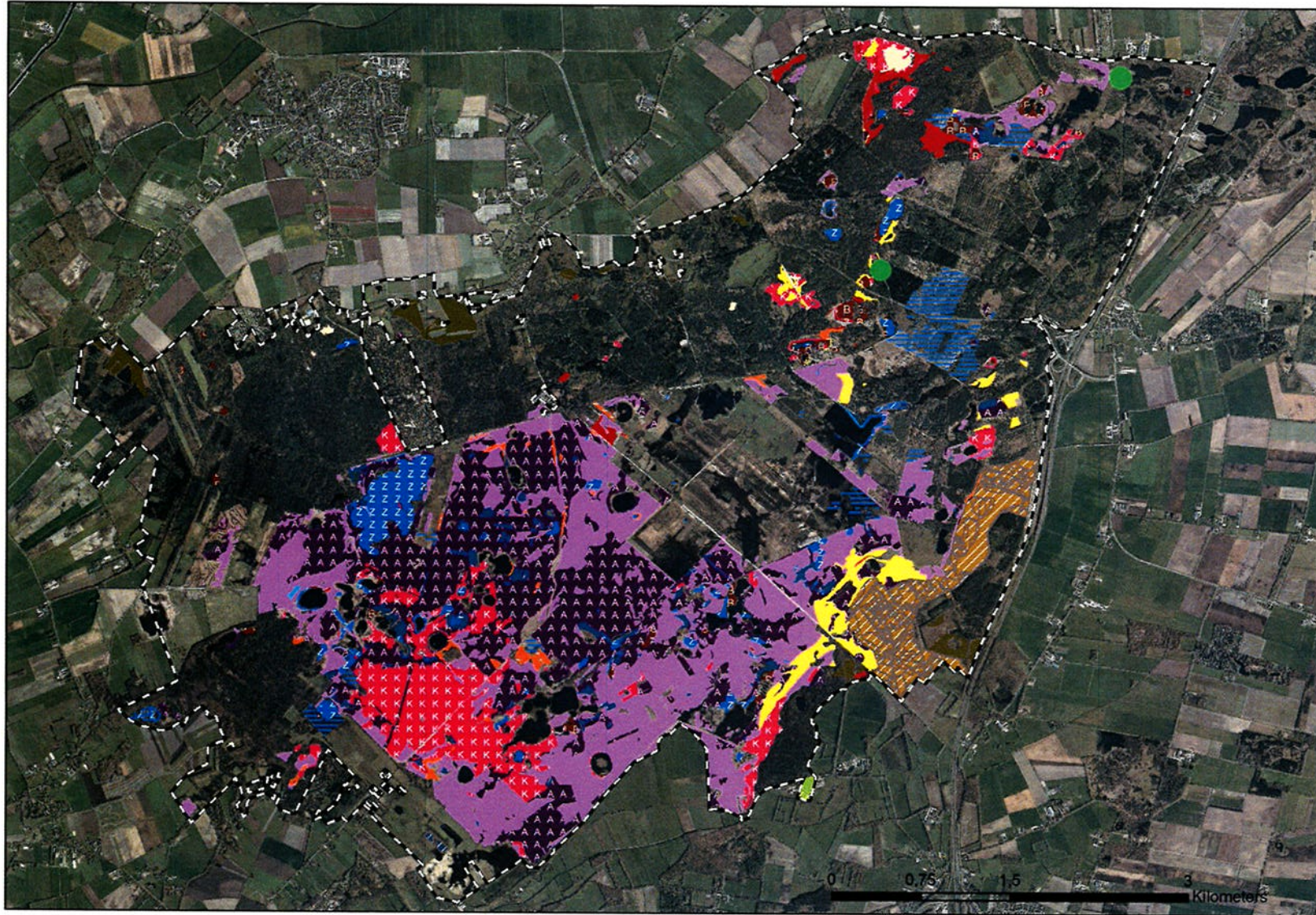
Namens:

L.A. Hummelen, hoofd Staatsbosbeheer
Drenthe

1-11-2018

(datum)

Bijlage: Figuur 1, Habitattypenkaart de bezochte delen van het N2000 gebied het Dwingelderveld (groene stip)

NATURA 2000-GEBIED: 30. DWINGELDERVELD (NATUURMONUMENTEN)
VERSLAG VELDBEZOEK DD: 5 JUNI 2019

Aanwezig namens voortouwnemer: [redacted] en [redacted] (Prolander)
Aanwezig namens terreinbeheerder: [redacted] en [redacted] (Natuurmonumenten)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 5 juni 2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft provincie Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het veldbezoek van het N2000-gebied het Dwingelderveld was eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek. Het N2000-gebied is, naast de habitattypen, aangewezen voor de volgende VHR soorten: boomleeuwerik, paapje, geoorde fuut, dodaars, zwarte specht, tapuit, roodborsttapuit (broedvogels) en kamsalamander.
- De bezochte locaties zijn in Bijlage 1: Habitattypenkaart Dwingelderveld met de bezochte locaties (blauw aangegeven) aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van enkele habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. Met name de habitattypen H5130 Jeneverbesstruwelen, H2320 Binnenlandse kraaiheide begroeiingen, H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden, H6230 Heischrale graslanden en H9190 Oude eikenbossen. Daarbij is aandacht besteed aan recent uitgevoerde beheermaatregelen plaggen, chopperen, begrazen en branden.

Vorbereiding

- Een analyse van potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecooloog. Interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Op het Dwingelderveld vormt begrazing met runderen en schapen de belangrijkste vorm van beheer. Daarnaast wordt regelmatig opslag verwijderd. Genoemde maatregelen worden onder meer aangevuld door (kleinschalig) plaggen, chopperen, bekalken en maaien. Als de weersomstandigheden het mogelijk maken wordt er 's winters op kleine schaal gebrand. Beheerder is sinds het najaar van 2018 bezig met het uitvoeren van beheermaatregelen vanuit de PAS-SKNL.
- Beheerder geeft aan zich zorgen te maken over de stikstofdepositie waarvan de effecten in het veld zichtbaar zijn met vergrassing en opslag. Een toename van de vergrassing is aangetoond in de resultaten van de recent uitgevoerde vegetatiekartering. Dit liet een toename van vergrassing en een afname van florasoorten zien, met name de soorten van gebufferde bodems.
- Uit het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) blijkt dat de jaargemiddelde ammoniakconcentraties van 2018 in het Dwingelderveld is gestegen ten opzichte van het voorgaande jaren, zie ook tabel 1.

Tabel 1 Jaargemiddelde ammoniakconcentraties in het Dwingelderveld ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) van 2005 t/m 2018 (bron: <https://man.rivm.nl/gebied/dwingelderveld>)

Meetlocatie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1. Noorderveld	2,9	3,4	2,9	2,6	2,9	2,6	4,6	3,5	3,6	4,8	3,8	4,7	4,0	6,1
2. Benderseberg	3,5	4,0	3,2	3,3	3,8	3,5	4,6	3,6	4,2	5,6	4,3	5,6	4,5	6,7
3. Kloosterveld		3,9	3,4	2,8	3,4	3,0	4,3	4,8	4,4	5,4	4,1	5,1	4,6	6,5
4. Veldslagen			2,6	2,8	3,1	2,1	3,7	3,2	3,8	4,4	3,4	4,6	4,6	6,1
Gebiedsgemiddelde	3,2	3,8	3,0	2,9	3,3	2,8	4,3	3,8	4,0	5,0	3,9	5,0	4,4	6,4

- De beheerder is benieuwd naar de mogelijkheid voor toepassing van steenmeel in beheer- en herstelmaatregelen. Er is landelijk veel onderzoek naar de toepassing hiervan, wat een positieve toepassing lijkt te zijn. Prolander heeft aangegeven dat de maatregel toediening van steenmeel nog niet is vastgesteld als bewezen herstelmaat-

regel. Hiervoor moet een landelijk vastgesteld traject worden doorlopen. Het is de verwachting dat de maatregel in de toekomst wel als herstelmaatregel gaat gelden.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen de eigendommen van Natuurmonumenten het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. De beheerder geeft aan dat de habitattypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan. Het effect van de droge zomer van 2018 is volgens de beheerder ook nog goed te zien in het gebied. Zo heeft struikheide het sterk te verduren gehad en moeite om goed terug te komen. De gaten die struikheide geeft, worden opgevuld door grassen. Ook de habitattypen H7110B Actieve hoogvenen (heideveentjes) en H3160 Zure vennen hebben te lijden onder de droge zomer. In enkele vennen komt veel clusters drijvende draadalg voor, hetgeen duidt op een (te) hoge trofie.

Binnen habitatype H2320 Binnenlandse kraaiheide begroeiingen treedt een dominantie van kraaiheide op. Deze dominantie bemoeilijkt de vestiging en uitbreiding van typische soorten van het habitatype. Daarnaast gaat uitbreiding van dit habitatype ten koste van habitattypen H4010A Vochtige heiden en H4030 Droge heiden. De uitbreiding van dominerende kraaiheide hangt vermoedelijk samen met de stikstofdepositie.

Op **bezoeklocatie 1** (zie bijlage 1) heeft Natuurmonumenten reeds enkele PAS-maatregelen uitgevoerd op basis van de SKNL-beschikking 2017. De beheerder is positief over de resultaten en verwacht alle werkzaamheden zonder tegenslagen voor het eind van de eerste PAS-periode te kunnen uitvoeren. De PAS-maatregelen vormen een aanvulling op het regulier beheer. In het kader van het regulier beheer wordt ook geplagd en gebrand. Het betreft bij de laatste maatregelen vooral vegetaties waarin pijpenstrootje en/of kraaiheide sterk domineren. Dit was goed te zien op de eerste locatie. De beheerder geeft aan dat deze locatie in voorgaande jaren veel natter is geweest, tot de droge zomer van 2018. Het gebied is hier nog niet van hersteld. Hier zijn dan ook verdroogde vormen van dopheide gezien. Hiervan staan oudere planten er beter bij dan de jonge scheuten in de gemaaide delen.

Omdat hier karrensporen liggen die Natuurmonumenten uit cultuurhistorisch oogpunt niet wil beschadigen, is plagen geen optie. Als alternatief is hier in stroken gechopperd, gebrand en gemaaid. De gechopperde stroken zijn tevens bekalkt met Dologran. Hier is een mooie verjonging van dopheide te zien, wat gunstig is voor habitatype Vochtige heiden (H4010A). Daarnaast is ook blauwe zegge en pilzegge aanwezig. Verder zijn hier (nog) geen typische soorten gezien.

De maatregelen worden ondersteund door drukkbe grazing van de schaapskudde van Ruinen. Deze vorm van begrazing lijkt de uitbreiding van pijpenstrootje goed in toom te houden. De maatregelen laten nu al hun positieve effecten zien: in de stroken waar maaien en chopperen is toegepast lijkt kraaiheide het minder goed te overleven. De beheerder hoopt hier op verdere ontwikkeling van borstelgras en dopheide ten behoeve van Vochtige heiden (H4010A). In delen is de ontwikkeling van dopheide al te zien.

De afwisseling van verschillende maatregelen geeft een structuurvariatie in het veld. De openheid die wordt gecreëerd met het maaien en chopperen worden merkbaar gebruikt door de veldleeuwerik en kievit. Een in de jaren '90 geplagde strook laat een mooie ontwikkeling van vitale dopheide. Hier is tijdens het veldbezoek een heideblauwtje gezien. Deze geplagde strook ontwikkelt zich beter dan de gemaaide stroken. Natuurmonumenten zou dergelijke plagelocaties graag willen combineren met bekalken en toediening van steenmeel ten behoeve van behoud en uitbreiding van Vochtige heiden (H4010A) en Droge heiden (H4030).

Figuur 1: Vegetatieontwikkeling na chopperen

Figuur 2: detail met blauwe zegge.

Verjonging van habitattype H5130 jeneverbesstruwelen gaat volgens de beheerder binnen het eigendom van Natuurmonumenten de goede kant op, zie **bezoeklocatie 2** (bijlage 1). In 2004 heeft Natuurmonumenten een massale uitbreiding gezien van jeneverbesstruwelen. Dit vond plaats zowel binnen als buiten begrazingsgebieden. Daarnaast heeft de beheerder geen negatief effect ervaren van vraat door konijnen op jonge scheuten. De eerder opgetreden verjonging draagt bij aan de doelstelling van kwaliteitsverbetering van dit habitattype.

Naast habitattype H5130 Jeneverbesstruwelen laat deze bezoeklocatie habitattype H6230 Heischrale graslanden zien. Hier is een veelvuldige aanwezigheid van valkruid *Arnica montana* aangetroffen. Deze ontwikkeling is het resul-

taat van plaggen en belemen: er is een dun laagje kelleem opgebracht. Valkruid is hier onder andere omgeven door liggende vleugeltjesbloem, heidekartelblad en stekelbrem. De beleem-proef lijkt hier zeer succesvol. De beheerder streeft hiermee naar realisatie van de N2000-doelstelling: uitbreiding oppervlakte van H6230.

Figuur 1 Ontwikkeling van H6230 Heischrale graslanden. Locatie met actief bloeiend valkruid *Arnica montana*.

Op **bezoeklocatie 3** is habitatype H9190 Oude eikenbossen bezocht. Hierbij moet worden opgemerkt dat de eigendomssituatie in dit deel van het terrein afwisselend van de beheerder en particulieren is. Natuurmonumenten heeft hier enkele langgerekte percelen in eigendom, waarvan de grenzen slecht zichtbaar zijn in het veld. De oostzijde van het bos wordt gedomineerd door zomereik met afwisseling van ruwe berk en prunus. Het bos heeft opvallend weinig ondergroei, zie ook Figuur 2. Soorten als bochtige smele, rankend helmblom en kussentjesmos zijn hier gezien. De bodem is hier vrij schraal.

Figuur 2 Habitatype H9190 Oude eikenbossen met opvallend weinig ondergroei

De westzijde van het bos bevat duidelijk meer prunus, braam en berk in de ondergroei, met her en der salomonszegel, zie Figuur 3. Deze ondergroei is niet constant, dit maakt het alsnog vrij open. De beheerder vermoedt dat de zomereiken hier te lijden hebben gehad van vraat van de wintervlinder. Dit treedt op veel meer plaatsen op.

De humusbodem is hier lemiger/vetter dan de humusbodem aan de oostzijde. Mogelijk dat dit iets zegt over ouderdom: dat zou betekenen dat de humusbodem in het westen ouder is dan in het oosten.

Figuur 3 Habitattype H9190 Oude eikenbossen met meer prunus, braam en berk

Al met al lijkt dit habitattype in redelijke staat. Voor dit habitattype staat als doel: uitbreiding en verbetering van de kwaliteit. Een deel van het bij Natuurmonumenten in eigendom zijnde habitattype zal worden meegenomen in het provinciaal brede Natura 2000-onderzoek naar bossen dat in juli 2019 wordt uitgevoerd. Hierbij worden metingen verricht aan bodem, hout en vegetatie en een vergelijking gemaakt met andere (goed ontwikkelde) locaties teneinde de kwaliteit van het bos te kunnen beoordelen.

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Natuurmonumenten afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan.
- De beheerder ziet geen afname van gevolgen van stikstofdepositie. De meest recente vegetatiekartering bevestigt dit met een toename van vergrassing en een afname van florasoorten, met name soorten van gebufferde bodems. De verwachte daling als gevolg van het PAS lijkt niet op te treden. Dit baart de beheerder zorgen en vraagt volgens de beheerder om een extra inspanning in beheermaatregelen op zeer korte termijn.
- De uitgevoerde PAS-maatregelen hebben een positief effect op de ontwikkeling van Vochtige heiden (H4010A) en Droge heiden (H4030). Het gaat hierbij om maaien, chopperen, branden en drukbegrazing; wat elkaar in combinatie en afwisseling versterkt.
- Er blijft zorg voor de dominantie van kraaiheide in Binnenlandse kraaiheide begroeiingen (H2330). Ontwikkeling van typische soorten van het habitattype blijft achter. Daarnaast is de beheerder waakzaam op dat het niet ten koste gaat van Vochtige heiden (H4010A) en Droge heiden (H4030). Eerdergenoemde beheermaatregelen zijn daarom belangrijk om het behoud en uitbreiding van met name Vochtige heiden (H4010A) te bevorderen.
- Het habitattype Oude eikenbossen (H9190) lijkt in een redelijke staat. Op basis van het toekomstige onderzoek zal een betere onderbouwing geven van de kwaliteit en voorstellen voor eventuele beheermaatregelen.

Dit verslag is vastgesteld door:

Namens:

P. J. J. de Vries

30-10-2019

(datum)

Handtekening

Namens:

Natuurmonumenten

29 oktober 2019

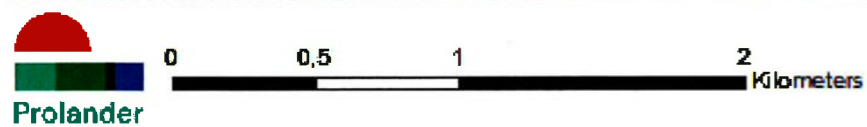
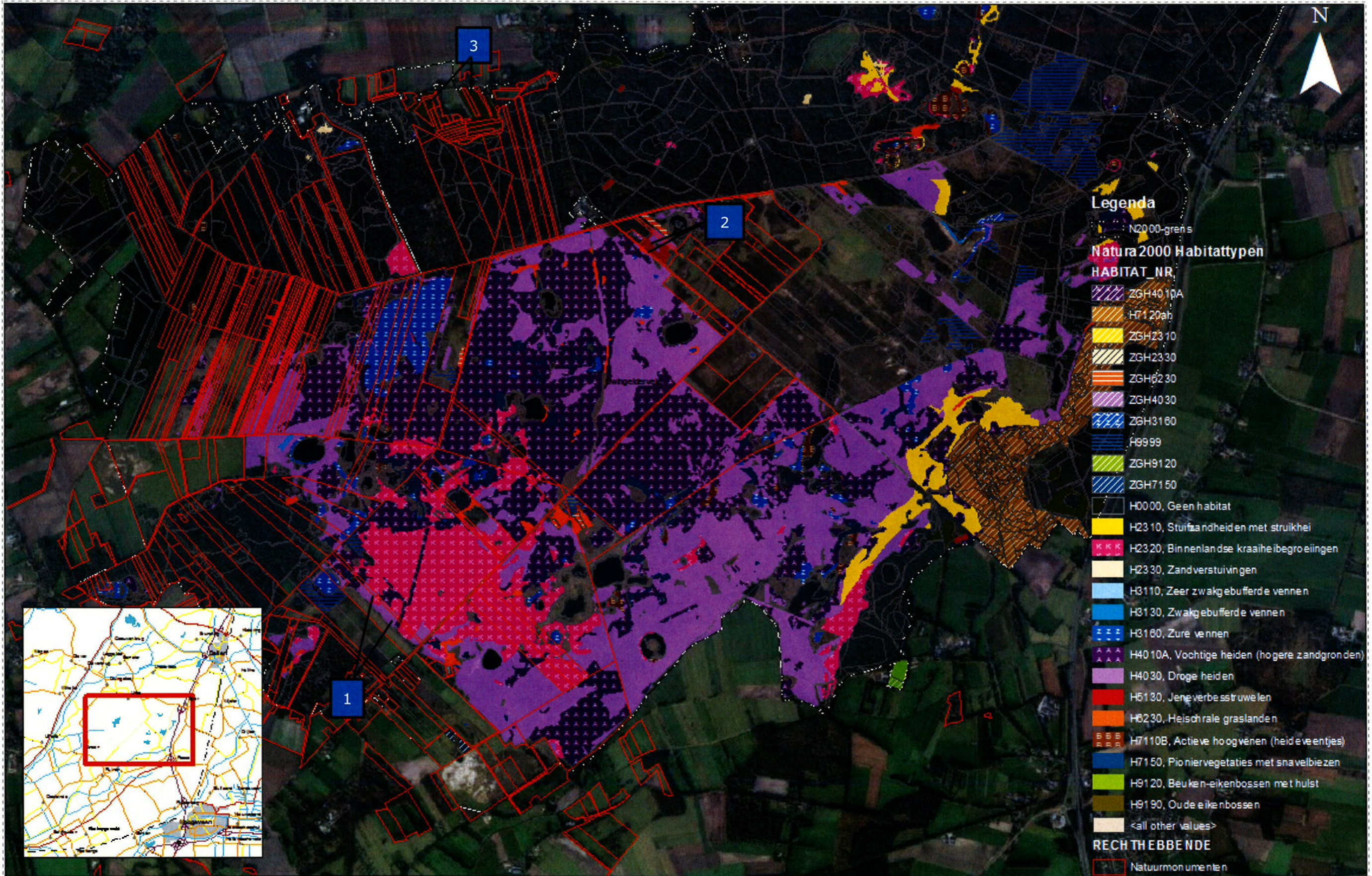
(datum)

Bijlage 1: Habitattypenkaart Dwingelderveld met de bezochte locaties (blauw aangegeven)

1: H4030, Droge heiden + H2320, Binnenlandse kraaiheibegroeiingen

2: H6230, Heischrale graslanden

3: H9190, Oude eikenbossen

NATURA 2000-GEBIED: 30. DWINGELDERVELD (STAATSBOSBEHEER)

VERSLAG VELDBEZOEK DD. 03-07-2019

Aanwezig namens Voortouwnemer: [REDACTED] (Prolander) en [REDACTED] (Prolander)
Aanwezig namens Terreinbeheerder: [REDACTED] (SBB), [REDACTED] (SBB)
Overige aanwezigen: -
Datum bezoek: 03-07-2019

Doel

- N.B. Ondanks de uitspraak van de Raad van State, heeft provincie Prolander verzocht de PAS-veldbezoeken uit te voeren. Deze veldbezoeken worden daarbij als monitoringsmoment gezien. Het doel van deze veldbezoeken blijft daarmee in essentie ongewijzigd.
- Doel van het veldbezoek aan het N2000 gebied Dwingelderveld was om eventuele veranderingen in de habitattypen te registreren; dit om bij niet in het N2000 beheerplan voorziene ontwikkelingen tijdig te kunnen oordelen of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het PAS-veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoring systematiek. Voor het Dwingelderveld zijn de volgende stikstofgevoelige VHR soorten aangewezen: kamsalamander, dodaars, geoorde fuut, zwarte specht, boomleeuwerik, paapje, roodborsttapuit en tapuit.
- De bezochte locaties zijn in Bijlage 1: Habitattypenkaart Dwingelderveld met de bezochte locaties (blauw aangegeven) aangegeven. Tijdens het veldbezoek is de ontwikkeling bekeken van de enkele aanwezige vegetatie/habitattypen, de effecten van het beheer en mogelijk aanwezige knelpunten. Met name de habitattypen H2330 Zandverstuivingen, H5130 Jeneverbesstruwelen, H3160 Zure vennen, H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden en H2310 Stuifzandheiden met struikhei. Daarnaast is aandacht besteed aan de in het najaar van 2018 uitgevoerde PAS-beheermaatregelen.

Vorbereiding

- Analyse potentiële knelpunten op grond van het beheerplan en de gebiedsanalyse, dit in samenspraak met de bij het schrijven van beheerplan betrokken ecoloog en interne voorbespreking veldbezoek door beheerder.

Opmerkingen

- Op het Dwingelderveld vormt begrazing met koeien en schapen de belangrijkste vorm van beheer, aangevuld met plaggen en maaien. Daarnaast wordt periodiek opslag verwijderd. SBB is in het najaar van 2018 gestart met enkele PAS gefinancierde beheermaatregelen.
- Beheerder geeft aan recentelijk een eerste concept van de nieuwe habitattypenkaart te hebben ontvangen van provincie Drenthe. Hier liggen vegetatiekarteringen aan ten grondslag van Everts & de Vries. De beheerder geeft aan waarde te hechten aan een nieuwe habitattypenkaart. Wijzigingen ten opzichte van de oude (huidige) versie kunnen dan mogelijk als wijziging in uitvoering van de PAS-beheermaatregelen worden doorgevoerd. Afstemming over de nieuwe habitattypenkaart tussen beheerder en provincie zal de komende maanden plaatsvinden.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2019 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Staatsbosbeheer het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan. Wel geeft de beheerder aan dat de habitattypen in kwaliteit onder druk staan, mede door de droge zomers van 2018 en 2019. De redenen hiervoor worden in dit verslag beschreven.

Voor habitatype H2330 Zandverstuiving in het noordoosten van het Dwingelderveld geldt een behoudsdoelstelling (zie figuur 1). De beheerder heeft tijdens het veldbezoek laten zien dat bij het naleven van deze doelstelling de intensieve recreatie die hier plaatsvindt een grote rol speelt. Vertrapping van wandelaars houdt de verstuiving open. Naast dit habitatype ligt een oppervlak van H5130 Jeneverbesstruwelen. Het valt de beheerder op dat er verjonging optreedt op locaties waar bos is weggehaald. De beheerder ziet deze DNA-verspreiding als positieve ontwikkeling met oog op de doelstelling van kwaliteitsverbetering voor H5130.

Figuur 1 Links op de foto H2330 Zandverstuiving met H5130 Jeneverbesstruwelen op de achtergrond.

Voor het beheer van het H3160 Zure vennen, voert Staatsbosbeheer dit najaar PAS-beheermaatregelen uit. Daarbij worden in de randen van de vennen opslag verwijderd, waardoor er meer openheid wordt gecreëerd. De beheerder benadrukt dat opslag verwijderen bijdraagt aan het bestrijden van (directe) effecten van de stikstofdepositie, bestrijding van exoten (trosbosbes), hydrologisch herstel en het herstel van de open verbindingen tussen de vennen. Met name het hydrologisch herstel acht de beheerder steeds belangrijker, gezien de droge zomers van 2018 en 2019 waar de natuur nog niet van is hersteld.

Hoewel vergrassing en verbossing nog steeds optreedt in habitatype H4030 Droge heiden, zijn er ook goed ontwikkelde delen binnen het terrein van Staatsbosbeheer. Een voorbeeldlocatie hiervan ligt in de zuidoosthoek van het gebied. Hier is een stuk ongeveer twintig jaar geleden geplagd, waar nu een mooi ontwikkeld habitatype aanwezig is met weinig tot geen vergrassing. Wat de beheerder opvalt is dat juist op de hogere delen met name dopheide stond en op de lagere delen struikheide. Dit zou men juist andersom verwachten; dopheide is een vochtminnende plant, vaak in lage delen te vinden. Struikheide groeit op droge bodems, welke vaak hoog liggen. Een verklaring voor deze situatie hier zou kunnen zijn dat dopheide zich na het plaggen goed heeft kunnen vestigen, en dat het zich handhaaft ondanks de relatief droge omstandigheden.

In de winter van 2018-2019 zijn PAS-beheermaatregelen uitgevoerd ten behoeve van H4010A Vochtige heiden, H4030 Droge heiden en H2310 Stufzandheiden met struikheide. Om de vergrassing tegen te gaan zijn delen hiervan gechopperd en vervolgens bekalkt. Desondanks zijn op enkele locaties nog delen van pollen van pijpenstrootje aanwezig. De beheerder geeft aan dat het resultaat mogelijk nog succesvoller was geweest wanneer een dikkere humuslaag was verwijderd bij het chopperen. Hier zal de beheerder aandacht voor hebben wanneer het stuk wordt gemaaid. Dit zal in combinatie met bekalken worden uitgevoerd om de mineralenbalans te helpen herstellen en ontwikkeling van H4010A, H4030 en H2310 te bevorderen.

Conclusie

- Op basis van het veldbezoek en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het deel van het Dwingelderveld dat in beheer is bij SBB, afgelopen jaar geen direct opvallende veranderingen in de vegetatie voorgedaan. De ontwikkeling wijkt niet significant af van de ontwikkeling die in het beheersplan/de PAS-gebiedsanalyse voorzien is.
- Ook ten aanzien van de fauna zijn er geen opvallende ontwikkelingen.
- De beheerder geeft aan waarde te hechten aan de nieuwe habitattypenkaart. Afstemming over de nieuwe habitattypenkaart tussen beheerder en provincie zal in het najaar van 2019 plaatsvinden.

- Staatsbosbeheer is sinds het najaar van 2018 actief met het uitvoeren van PAS-beheermaatregelen. Dit loopt nog door tot en met 2021, waarvan de meeste werkzaamheden in 2019 worden uitgevoerd.

Aandachtspunt veldbezoek 2020: Uitgevoerde PAS-beheermaatregelen.

Dit verslag is vastgesteld door:

mr. L.A. Hummelen
Handtekening

Namens:

Handtekening

Namens:

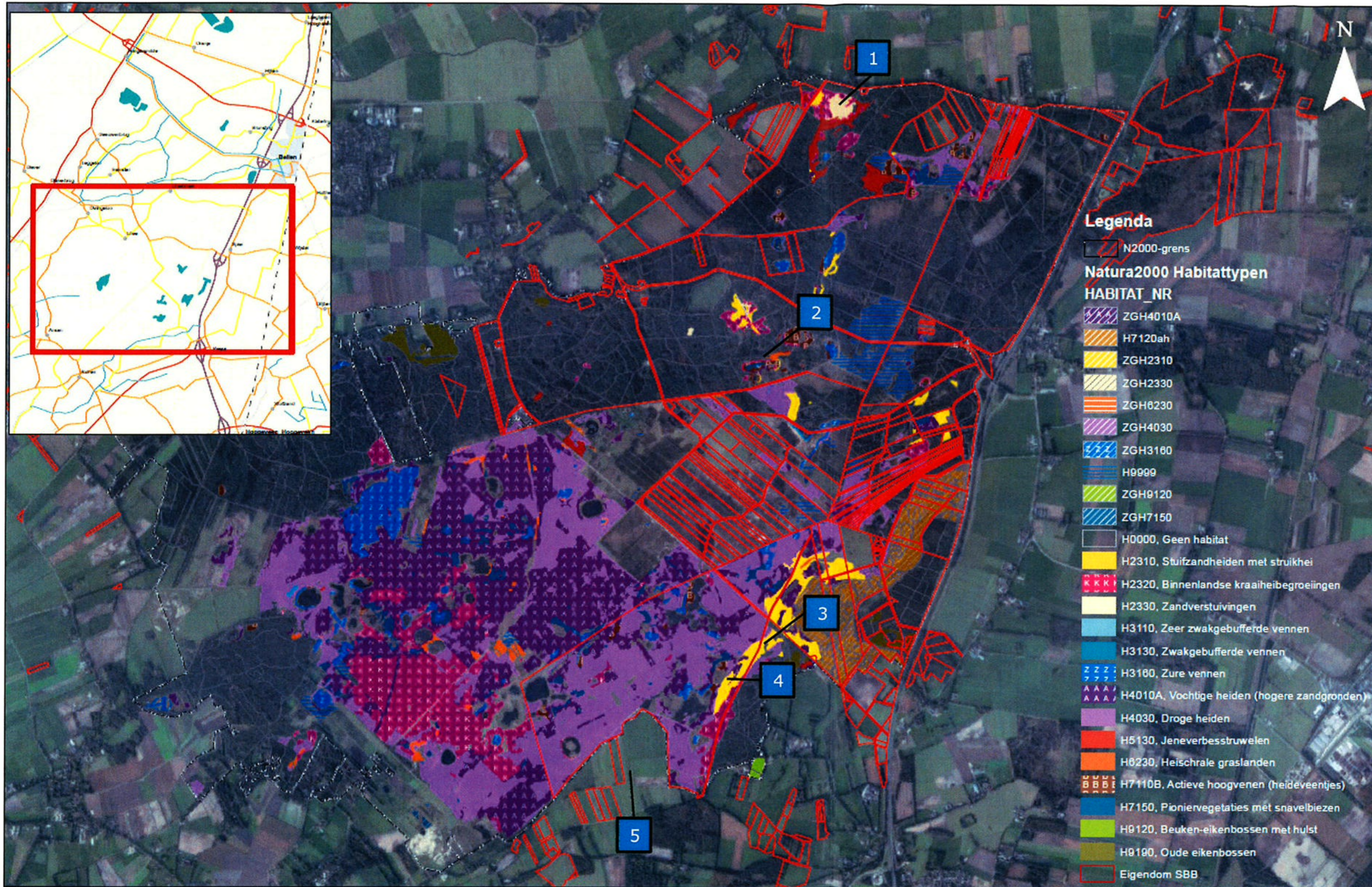
Proklauden

30-10-2019

(datum)

Bijlage 1: Habitattypenkaart Dwingelderveld met de bezochte locaties (blauw aangegeven)

NATURA 2000-GEBIED: 30. DWINGELDERVELD (NATUURMONUMENTEN)

VERSLAG VELDBEZOEK DD: 26 JUNI 2020

STATUS: DEFINITIEF

Aanwezig namens voortouwnemer: [redacted] (provincie Drenthe), [redacted] (Prolander), [redacted] (Prolander, verslag)

Aanwezig namens terreinbeheerder: Ruud Kreetz en [redacted] (Natuurmonumenten)

Overige aanwezigen: gedeputeerde dhr. H. Jumelet (provincie Drenthe)

Datum bezoek: 26 juni 2020

Provinciale co-lezer: [redacted]

Doel

- In het kader van de monitoring van de Natura 2000-gebieden en het treffen van maatregelen omtrent de te hoge stikstofdepositie worden jaarlijks veldbezoeken uitgevoerd. Dit veldbezoek draagt daarmee bij om aan te kunnen tonen of de instandhoudingsdoelen worden gehaald en om onvoorziene ontwikkelingen tijdig te signaleren. Eventuele veranderingen in het habitattypen worden hierin geregistreerd en beoordeeld of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek.
- Bij het veldbezoek 2020 in het Dwingelderveld is stil gestaan bij de ontwikkeling van habitattypen H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H3160 Zure vennen, H4010A Vochtige heide, H4030 Droge heide, H6230 Heischrale graslanden en H5130 Jeneverbesstruwelen.
- Ter voorbereiding op het veldbezoek hebben voortouwnemer en terreinbeheerder aandachtspunten gekozen en gezamenlijk besproken. Deze zijn verwerkt in het verslag.

Bijlage

- In de bijlage is in een kaart aangegeven welke locaties zijn bezocht tijdens het veldbezoek.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2020 en de informatie van de beheerder hebben zich in het Dwingelderveld het afgelopen jaar geen opvallende wijzigingen voorgedaan. De beheerder geeft aan dat de habitattypen zowel in oppervlak als in kwaliteit onder druk staan. Dit wijdt de beheerder enerzijds aan de stikstofdepositie en anderzijds aan de droge zomers van de afgelopen jaren.

Uit het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) blijkt dat de jaargemiddelde ammoniakconcentraties van 2019 in het Dwingelderveld niet is veranderd ten opzichte van 2018, zie ook tabel 1. Dit baart de beheerder zorgen.

Tabel 1 Jaargemiddelde ammoniakconcentraties Dwingelderveld [$\mu\text{g}/\text{m}^3$] van 2005 t/m 2019

(bron: <https://man.rivm.nl/gebied/dwingelderveld>)

Meetlocatie	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1. Noorderveld	2,9	3,4	2,9	2,6	2,9	2,6	4,6	3,5	3,6	4,8	3,8	4,7	4,0	6,1	6,0
2. Benderseberg	3,5	4,0	3,2	3,3	3,8	3,5	4,6	3,6	4,2	5,6	4,3	5,6	4,5	6,7	6,6
3. Kloosterveld		3,9	3,4	2,8	3,4	3,0	4,3	4,8	4,4	5,4	4,1	5,1	4,6	6,5	6,9
4. Veldslagen			2,6	2,8	3,1	2,1	3,7	3,2	3,8	4,4	3,4	4,6	4,6	6,1	6,2
Gebiedsgemiddelde	3,2	3,8	3,0	2,9	3,3	2,8	4,3	3,8	4,0	5,0	3,9	5,0	4,4	6,4	6,4

De stikstofdepositie van direct omliggende bronnen probeert de beheerder te beperken door percelen van Natuurmonumenten die direct grenzend aan het Natura2000-gebied te verpachten aan lokale agrariërs. De beheerder verpacht deze percelen om natuurinclusieve landbouw op te laten bedrijven. Hier wordt SNL-beheertype N12.05 Kruiden- en faunarijke akker toegepast middels strokenteelt met gewassen als wintergraan, winterrogge, haver, gerst en boekweit. Het landschappelijk beeld is hier geïnspireerd op de beschrijvingen van Hoogleraar Landschapsgeschiedenis prof. dr. ir. Theo Spek (RuG) ten tijde van begin 20^e eeuw. Naast een functie

voor beperking van stikstofdepositie geeft deze beheervorm een impuls aan de biodiversiteit. Bovendien brengt het de beleving van het landschap en haar geschiedenis met zich mee voor passerende recreanten. Zie figuur 1.

Figuur 1 Door Natuurmonumenten verpachte percelen met natuurinclusieve landbouw grenzend aan het Nature2000-gebied t.b.v. beperking van stikstofdepositie en ter bevordering van de biodiversiteit.

Naast deze kruiden- en faunarijke akkers aan de rand van het gebied, heeft Natuurmonumenten ook enkele kleine percelen met dit beheer in het gebied. Zie figuur 2. Tussen de heidevelden biedt deze vegetatie een extra nectarbron voor insecten en voedsel en beschutting voor zaadetende (akker)vogels, ook in de winter. Dergelijk beheer kan ook als verschrallingsbeheer worden toegepast richting bijvoorbeeld heischraal grasland (habitattype H6230). Daarmee kan een meer bloemrijke heide worden gecreëerd.

Figuur 2 Bloemrijke akkers tussen de heidevelden biedt een extra nectarbron voor insecten, en voedsel en beschutting voor zaadetende (akker)vogels.

Om het gebied hydrologisch optimaal te kunnen beheren, is bij de inrichting van het Noordenveld en Leislout (pré-PAS) onder andere een stuw geplaatst in de Leislout. Deze stuw maakt het mogelijk om water in het gebied vast te houden en daarmee ook pieken op te vangen, waarbij het kan functioneren als noodberging. Hierdoor hebben deze pieken minder effect op omliggende landbouwgronden en komt het water het gebied te goede. De beheerder geeft aan dat in het reguliere peilbeheer zo veel mogelijk rekening wordt gehouden met de standplaats en groei van klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*) waar het gentiaanblauwtje (*Phengaris alcon*) van afhankelijk is in de voortplanting.

De beheerder stipt aan dat door de droogte het gebied makkelijk te doorkruisen is per voet of rijwiel. Daar heeft de beheerder de gevolgen van gezien ten tijde van de lock-down periode als gevolg van de COVID-19 uitbraak in het voorjaar van 2020. Er zijn veel (sporen van) natuurfotografen, mountainbikers en motorcrossers in het gebied gezien die van de paden afweken. Meer dan voorgaande jaren. De beheerder geeft aan dat het toezicht tot op heden wordt uitgevoerd door een vrijwillig toezichthouder en twee boswachters met een BOA-certificaat. Dit blijkt te weinig om voldoende te handhaven. De beheerder vreest voor de verstoring van dergelijke recreatie op de broedgevallen van bijvoorbeeld kraanvogel in de Dwingeloosche Heide. In 2020 zijn acht broedparen gesignaleerd waarvan 1-2 succesvol waren. Daarnaast worden regelmatig en in toenemende mate kwetsbare vegetaties van klokjesgentiaan, met o.a. afzetplekken van gentiaanblauwtjes, vertrapt door natuurfotografen.

Het veldbezoek heeft zich met name geconcentreerd op het herstel en de ontwikkeling van verschillende de heidevegetaties: H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H4010A Vochtige heide en H4030 Droge heide. Hiertoe heeft de beheerder voor de eerste beheerplan-periode (2016-2022) meerdere beheermaatregelen gepland in het Dwingelderveld. Een deel van deze maatregelen zijn reeds uitgevoerd. Hiervan heeft de beheerder hetzelfde stuk aan de Achterlandsveen (zuidwestrand van het gebied) laten zien als wat in 2019 in het veldbezoek is bekeken. Hier zijn stroken gechopperd en bekalkt. Sindsdien wordt het meegenomen in de drukbegrazing van de schaapskudde van Ruinen. Zie figuur 3. De positieve ontwikkeling in vegetatie die in het voorgaande veldbezoek is gezien, werd wederom bevestigd. Zo is naast dophei (*Erica*), is ook blauwe zegge (*Carex panicea*) en grondster (*Illecebrum verticillatum*).

Figuur 3 Rechterhelft van de foto laat een strook zien waar gechopperd en bekalkt is. Sindsdien wordt het meegenomen in de (druk)begrazing met de schaapskudde van Ruinen. Deze maatregelen hebben een positief effect op de ontwikkeling van heidevegetaties Binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320), Vochtige heide (H4010A) en Droge heide (H4030).

Om de karrensporen die hier liggen uit cultuurhistorisch oogpunt niet te beschadigen, heeft de beheerder destijds gekozen voor het chopperen in stroken in plaats van grootschalig plaggen. Bijkomend voordeel is dat fauna hier

tevens van profiteert; via de stroken kan een soort zoals adder (*Vipera berus*) zich verplaatsen. Anderzijds bieden de niet-gechopperde stukken een broed- en schuilplaats voor insecten en vogels.

De vergrassing is hier echter ook goed te zien met een dominantie van pijpenstrootje (*Molinia caerulea*).

Dergelijke locaties worden meegenomen in het provinciale monitoringsplan van procesindicatoren waarin onder andere vegetatiekarteringen worden uitgevoerd en structuurverandering van de vegetatie (n.m. gericht op de mate van vergrassing) wordt bepaald. De beheerder geeft aan dat vergrassing een aanhoudend tot steeds groter wordend probleem is in het nastreven van de instandhoudingsdoelstellingen van de stikstofgevoelige habitattypen.

In het Noordenveld ligt tevens een locatie waar Vochtige heide (H4010A) en Droge heide (H4030) mooi tot ontwikkeling komt. Dit betreft voormalige landbouwgrond, waar deels is geplagd om de heideontwikkeling te bevorderen. Zie ook figuur 4. Ook is deze locatie opgenomen in een onderzoek tussen 2012 en 2018 naar bekalken en bezwavelen na plaggen. De beheerder geeft aan dat op locaties waar na het plaggen is bekalkt, naast dop- en struikheide ook soorten van rijkere bodems, zoals gewoon biggenkruid (*Hypochaeris radicata*) en rolklaver (*Lotus* sp.) tot ontwikkeling komen. Op de locaties waar na plaggen in bezwavelde, komen geen tot weinig grasachtigen voor en is de heidevegetatie sneller teruggekomen. De beheerder vermoedt dat dit komt door de snelle verzuring als gevolg van het aanbrengen van zwavel. Vanwege de aardkundige waarden in het Noordenveld is slechts gedeeltelijk geplagd. Deze plekken zijn verschaald middels maaien en afvoeren. Het gehele Noordenveld wordt momenteel begraasd door de gescheperde schaapskudde van Ruinen. Dit geeft een variatie van iets rijkere en schralere vegetaties. Opvallend is dat in de niet-geplagde delen ook vitale heide te zien is. Het lijkt hier in meer vitale staat te zijn dan op eerdergenoemde locatie aan de Achterlandsveen waar gechopperd is. De beheerder vermoedt dat de mineralenbalans in de bodem van voormalige landbouwgrond een betere buffering geeft aan de vegetatie. De heide aan de Achterlandsveen is niet als landbouwgrond gebruikt en heeft daarmee een schralere uitgangssituatie.

De variatie in vegetatiestructuur, alsmede de (jeneverbes)struwelen en bomen rondom het Noordenveld, maakt het tevens aantrekkelijk voor fauna. Tijdens het veldbezoek zijn veel heideblauwtjes (*Plebejus idas*) gezien. Daarnaast geeft de beheerder aan dat draaihals (*Jynx torquilla*) hier dit jaar met twee paar broedt.

Figuur 4 Een blik over het Noordenveld waar een variatie van heide en grasachtigen zich ontwikkelen op voormalige landbouwgrond.

In het Dwingeloosche Heide ten zuidoosten van zandpad de Benderse heeft de beheerder nog een mooi ontwikkeld stukje van habitattypen H4010A Vochtige heide en H4030 Droge heide laten zien. Ook hier wordt opslag met succes in de hand gehouden door de gescheperde schaapskudde van Ruinen en Lhee. Tussen de dopheide (*Erica*) en struikheide (*Calluna vulgaris*) is Rode lijst-soort gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata*) gezien, zie figuur 5 hieronder.

Figuur 5 Habitattypen H4010A Vochtige heide en H4030 Droge heide worden beheerd middels begrazing van de gescheperde schaapskudde van Ruinen. Ook Rode lijst-soort gevlekte orchis (*Dactylorhiza maculata*) komt hier voor.

Een kleiner areaal van heidevegetatie, omsloten door bos, ligt in het zuiden van het gebied: de Anserdennen. Habitattypen H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen en H4030 Droge heide worden hier langzaam wordt overwoekerd door opslag van Amerikaanse vogelkers (*Prunus serotina*) en grove den (*Pinus sylvestris*). Zie ook figuur 6. De beheerder wil het openstellen van dit stukje heide middels verwijderen van opslag meenemen in de herstelmaatregelen van de tweede beheerplanperiode (2022-2028).

Figuur 6 De Anserdennen, waar de beheerder opslag wil verwijderen in de tweede beheerplanperiode om habitattypen Binnenlandse kraaiheibegroeiingen (H2320) en Droge heide (H4030) te herstellen.

De beheerder stipt hierbij de maatschappelijke discussie over bomenkap aan. Als beheerder is communicatie over de reden achter dergelijke werkzaamheden belangrijk om draagvlak te behouden. De beheerder doet dit door hier extra aandacht aan te wijden in excursies en informatieavonden. De Anserdennen is makkelijk toegankelijk en dichtbij bezoekerscentrum Dwingelderveld. Het wordt dan ook veel bezocht. Des te belangrijker vindt de beheerder hier goede communicatie over werkzaamheden in dit relatief kleine oppervlakte heide.

Het veldbezoek verslag kan worden afgesloten met een positieve waarneming. Namelijk dat typische soort IJslands mos (*Cetratia islandica*) dit voorjaar weer is waargenomen in habitatype H2330 Zandverstuivingen. Dat stemt de beheerder positief.

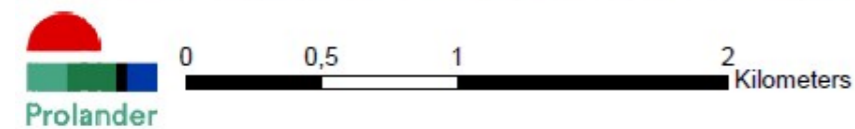
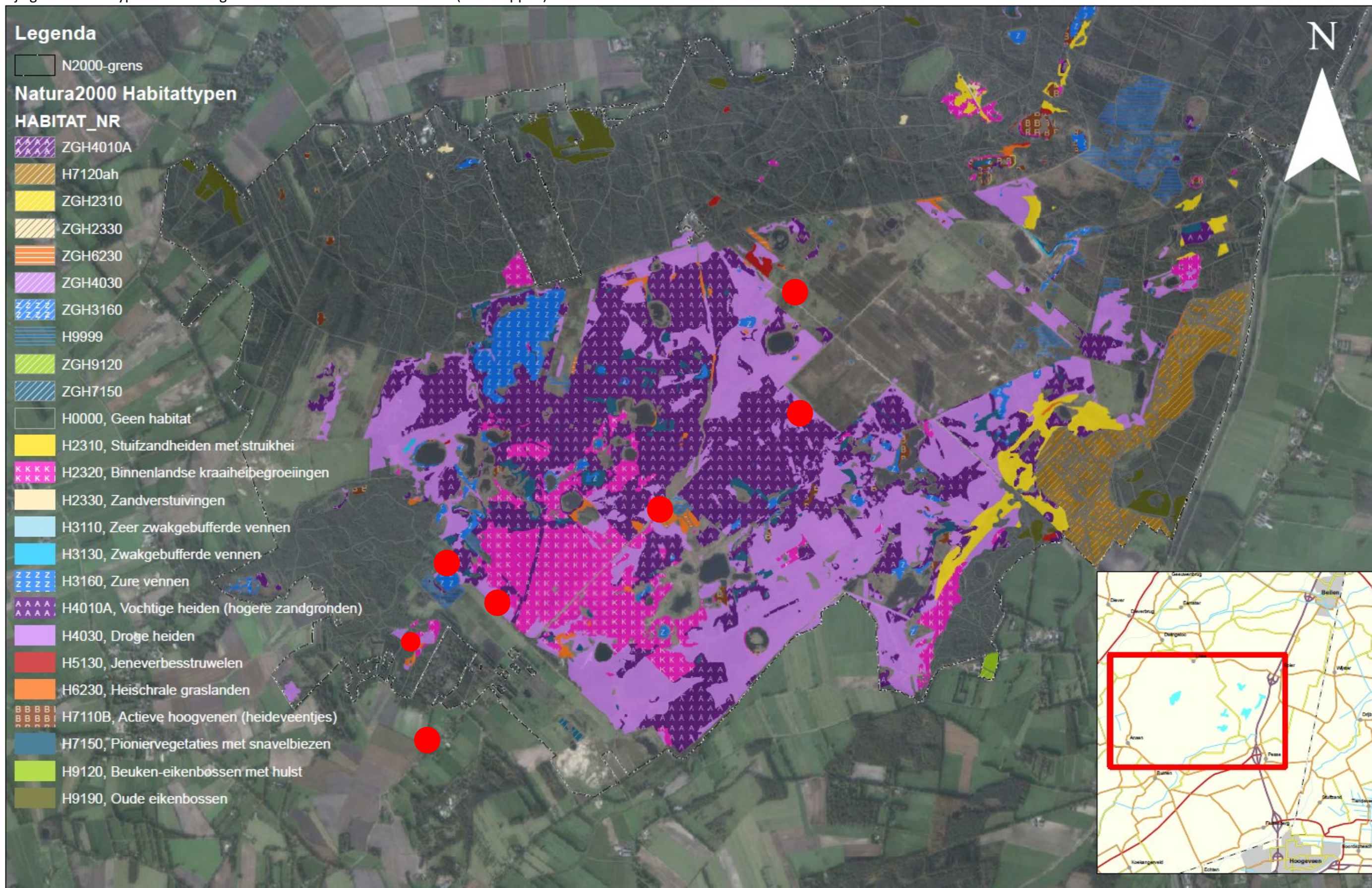
Conclusie

- Op basis van het veldbezoek 2020 en de informatie van de beheerder hebben zich binnen het bezit van Natuurmonumenten afgelopen jaar geen onverwachte wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan.
- De beheerder ziet geen afname van de gevolgen van stikstofdepositie. Dit is in het veld terug te zien in de vorm van vergrassing en opslag. Beheerinspanningen blijven noodzakelijk om de instandhoudingsdoelstellingen van de stikstofgevoelige habitattypen na te kunnen streven.
- De beheermaatregelen voor de heidevegetaties H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H4010A Vochtige heide en H4030 Droge heide lijken bij te dragen aan de ontwikkeling en herstel van deze habitattypen.
- De beheerder zet daarnaast in op variatie in vegetatiestructuur ten behoeve van de biodiversiteit. Dit doet de beheerder onder andere door de heidevelden af te wisselen met kruiden- en faunarijke (winter)akkers.

Accordering verslag

Dit verslag is met instemming van de aanwezigen bij het veldbezoek en de provinciale co-lezer vastgelegd.

Bijlage 1: Habitattypenkaart Dwingelderveld met de bezochte locaties (rode stippen)

NATURA 2000-GEBIED: 30. DWINGELDERVELD

VERSLAG VELDBEZOEK DD. 14 JULI 2021

STATUS: DEFINITIEF

Aanwezigen

Aanwezig namens Voortouwnemer: (), (en)
(, verslag) van Prolander
Aanwezig namens Terreinbeheerder: (ecologie), () en
() van Staatsbosbeheer
Overige aanwezigen: n.v.t.
Datum bezoek: 14 juli 2021
Provinciale co-lezer: ()

Doel

- In het kader van de monitoring van de Natura 2000-gebieden en het treffen van maatregelen omtrent de te hoge stikstofdepositie worden jaarlijks veldbezoeken uitgevoerd. Dit veldbezoek draagt daarmee bij om aan te kunnen tonen of de instandhoudingsdoelen worden gehaald en om onvoorziene ontwikkelingen tijdig te signaleren. Eventuele veranderingen in het habitatype worden hierin geregistreerd en beoordeeld of bijsturing nodig is. Tijdens het veldbezoek is alleen naar visueel waarneembare aspecten gekeken, met name naar de toestand van de vegetatie en naar indicaties voor verdroging, verzuring en vermessing. Het veldbezoek is een aanvulling op de overige monitoringsystematiek.
- Bij het veldbezoek 2021 in het Dwingelderveld is stil gestaan bij ontwikkeling van H2320 Binnenlandse kraaiheibegroeiingen, H4010A Vochtige heide, H4030 Droge heide en H7110B Actieve hoogvenen (heideventjes). Ook is gesproken over (externe) factoren die daar invloed op (kunnen) hebben.
- Ter voorbereiding op het veldbezoek hebben voortouwnemer en terreinbeheerder aandachtspunten gekozen en gezamenlijk besproken. Deze zijn verwerkt in het verslag.

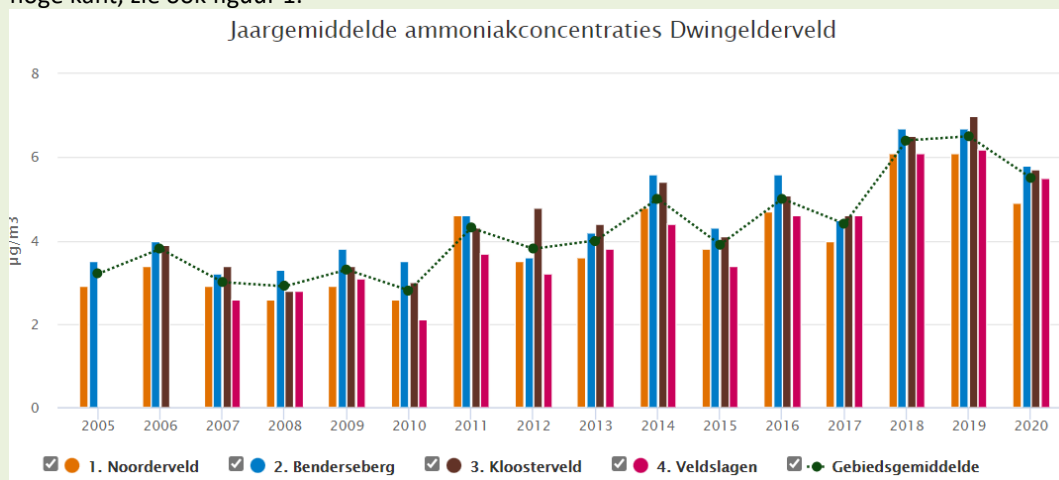
Bijlage

- In de bijlage is in een kaart aangegeven welke locaties zijn bezocht tijdens het veldbezoek.

Bevindingen

Op basis van het veldbezoek 2021 en de informatie van de beheerder zijn er het afgelopen jaar geen opvallende veranderingen binnen de habitattypen opgetreden.

De aanhoudende ammoniakdepositie die in het gebied neerdaalt baart de beheerder zorgen. Uit het Meetnet Ammoniak in Natuurgebieden (MAN) van Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) blijkt dat de jaargemiddelde ammoniakconcentraties van 2020 in het Dwingelderveld licht gedaald is ten opzichte van 2019, maar dat de trend ten opzichte van 2006 nog steeds stijgend is. De concentraties blijven daarmee echter aan de hoge kant, zie ook figuur 1.

Figuur 1 Jaargemiddelde ammoniakconcentraties Dwingelderveld [$\mu\text{g}/\text{m}^3$] van 2005 t/m 2020

(bron: <https://man.rivm.nl/gebied/dwingelderveld>)

De beheerder ervaart een toename in recreatiedruk sinds de coronapandemie. Er zijn meer recreanten en er komt een ander soort recreant die eerder niet naar de natuurgebieden kwamen. De natuurgebieden waren een van de weinige plekken waar men op afstand bijeen kon komen en iets te beleven viel. De beheerder merkt dat recreanten brutaler zijn en zich slecht aan de regels houden. De beheerder heeft het idee dat er ook een toename is in het aantal verblijfsaccommodaties rondom het Dwingelderveld.

De beheerder heeft onvoldoende capaciteit om te handhaven en zoekt daarom naar andere oplossingen. Om de recreant te attenderen op de kwetsbaarheid van de natuur en daarbij horende regels, heeft de beheerder hier afgelopen jaar extra aandacht voor gevraagd in de media. Ook zijn er gedeeltes van het gebied afgesloten, bijvoorbeeld waar de kraanvogel (*Grus grus*) broedt, wat wordt begeleid met informatiepanelen.

Of er een effect van verstoring is geweest door de toename van recreatiedruk zal onder andere moeten blijken uit de nog te analyseren jaarlijkse fauna inventarisaties zoals de BMP-telling (BMP = Broedvogel Monitoring Project). De beheerder merkt op dat het bestaand gebruik zoals deze is opgenomen in Natura2000-beheerplan van het Dwingelderveld uit 2004 is. De beheerder geeft aan dat de recreatieve activiteiten sindsdien zijn toegenomen, waarmee er een vermoeden bestaat dat het gebruik niet meer geclassificeerd kan worden als zijnde geen negatief effect hebbende. Hier vraagt de beheerder aandacht voor.

Afgelopen winter (2020-2021) heeft de beheerder enkele N2000-herstelmaatregelen uitgevoerd aan de oostzijde van het Dwingelderveld. Hier is invasieve exoot trosbosbes (*Vaccinium corymbosum*) verwijderd rondom het familiepad. De beheerder is positief over het effect van begrazing met schapen na het weghalen van deze exoot. De soort komt daardoor moeilijk terug.

Ook zijn er iets noordelijker sloten gedempt t.b.v. systeemherstel, zie figuur 2. Door de natte omstandigheden zijn niet alle sloten gedempt waarvoor dat gepland was. Dat er ondanks dat nu al waterveenmos ontstaat, stemt de beheerder positief.

Figuur 2 Locatie aan de oostzijde van het Dwingelderveld waar PAS herstelmaatregelen zijn uitgevoerd middels het dempen van sloten

Hier nabij loopt de water afvoerende leiding Spier-Moraine, zie figuur 3. Deze diep liggende leiding komt van buiten het Natura2000-gebied uit zuidoostelijke hoek en voert verrijkt water af richting het noordwesten door het Natura2000-gebied. De beheerder vraagt aandacht voor het oplossen van deze leiding. Provincie Drenthe heeft hiervoor een proces opgestart waar wordt ingezet op een uitvoerbare en passende oplossing.

De beheerder geeft aan dat systeemherstel noodzakelijk is voor het halen van de kernopgaven voor natte habitattypen als vochtige heide (H4010A) en actieve hoogvenen (H7110B) en wil het gebied graag vernatting. Een dergelijke water afvoerende leiding werkt deze doelen tegen. De beheerder ziet met de gewenste vernatting een koppelkans in de regulering van recreatiedruk. Door vernatting wordt dit kwetsbare gedeelte minder aantrekkelijk voor recreanten, wat de gewenste recreatiezoning kan ondersteunen.

Figuur 3 De sterk water afvoerende leiding met verrijkt water van Spier-Moraine die door het Natura2000-gebied loopt

Wat fauna betreft, geeft de beheerder aan op basis van tellingen een afname te zien in heide en veen-afhankelijke vlindersoorten. Van de veenbesparelmoervlinder (*Boloria aquilonaris*) is er nog maar één plek bekend waar deze zit. De aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) laat ook afnemende aantallen zien. Hoewel de soort onder druk staat, lijkt het heideblauwtje (*Plebejus argus*) zich nog aardig in stand te houden. Voor tevens onder druk staande soort gentiaanblauwtje (*Phengaris alcon*) worden door vrijwilligers van de Vlinderstichting kleine open plekken gemaakt om de ontkieming van klokjesgentiaan te bevorderen en daarmee hopelijk het leefgebied van gentiaanblauwtje uit te breiden. Op moment van het veldbezoek is er nog niets te zeggen over een effect hiervan. Algehele conclusie is dat met het afnemen van voorgenoemde typische soorten de kwaliteit van droge en schrale habitattypen.

¹ Everts, F.H., M. Jongman, D.P. Pranger, M.E. Tolman & N.P.J. de Vries (2018). Vegetatie- en Plantensoortkartering & Florakartering Dwingelderveld 2017. EGG Consult Groningen, Rapportnummer 1228.

Conclusie

De ontwikkeling van de stikstofgevoelige habitattypen en leefgebieden in het Natura2000-gebied.

De bevindingen leiden tot het beeld dat:

- Op basis van het veldbezoek 2021 en de informatie van de beheerder hebben zich het afgelopen jaar geen grote wijzigingen in de aanwezige habitattypen voorgedaan in het Dwingelderveld. De beheerder geeft wel aan dat de kwaliteit van de habitattypen onder druk staan. Dit wijdt de beheerder aan de toename in recreatiedruk, stikstofdepositie en aan de langdurig droge perioden van de afgelopen drie jaar. Hierdoor staan typische soorten van de habitattypen van het Dwingelderveld onder druk.
- In het veldbezoek van 2022 kan aandacht worden besteed aan de volgende onderwerpen: status en gevolgen nieuwe habitattypenkaart, stand van zaken uitvoering herstelmaatregelen.

Accordering verslag

Dit verslag is met instemming van alle aanwezigen bij het veldbezoek en de provinciale co-lezer vastgelegd.

Bijlage 1: De noordoosthoek van het Dwingelderveld met de bezochte locaties (rode stippen)

